

Камуз Д. В., Дзіман Г. М.,
Національний технічний університет України "КПІ"

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Дослідження присвячено вивченню трансформації вербалізації при перекладі текстів екологічної тематики з англійської мови на українську. У статті розглядаються граматичні і лексичні, а також жанрово-стилістичні, мовленнєві та комунікативно-перекладацькі чинники застосування трансформації вербалізації при англо-українському перекладі.

Ключові слова: трансформація, вербалізація, еквівалентність.

Исследование посвящено изучению трансформации вербализации при переводе. В статье рассматриваются грамматические, лексические, жанрово-стилистические, речевые и коммуникативно-переводческие причины применения трансформации вербализации при англо-украинском переводе.

Ключевые слова: трансформация, вербализация, эквивалентность.

The research is dedicated to the study of transformation of verbalization during the process of translation. The article focuses on grammatical, lexical, genre and stylistic, verbal and communicative translational reasons of the transformation usage in English-Ukrainian translation.

Key words: transformation, verbalization, equivalence.

Результати сучасних досліджень Б.М. Колодія [4], А.М. Мороховського [7], Н.Б. Хлебникова [10] з перекладознавства підтверджують необхідність застосування ряду трансформацій, найчастотнішою з яких визнано трансформацію вербалізації.

Необхідність застосування трансформації вербалізації в перекладі з англійської мови на українську зумовлюється цілою низкою чинників, які традиційно поділяємо на мовні, тобто ті, що пов'язані із співвідношенням функціонування специфічних одиниць мов перекладу й оригіналу [9, с. 231]; мовленнєві, пов'язані зі співвідношенням частотності використання тих чи інших синтаксичних структур і частин мови в мовленні та особливими традиціями мовлення двома мовами; комунікативно-перекладацькі, зумовлені необхідністю забезпечення успіху міжмовної комунікації.

Тому метою цієї праці є розгляд мовних причин застосування трансформації вербалізації (комплексної перекладацької трансформації) шляхом аналізу граматичних, лексичних і стилістичних перекладацьких трансформацій.

Вивчення причин перекладацьких трансформацій привертає увагу багатьох лінгвістів. Так, наприклад, Т.Р. Левицька [5] і А.М. Фітерман [5] зауважують, що перекладацькі трансформації пов'язані, у першу чергу, з відсутністю в мові перекладу еквівалентних форм і конструкцій, з неспівпадінням мовного значення й еквівалентних мовленнєвих форм і конструкцій. Крім того, це пов'язано з різним для кожної мови специфічним розташуванням синтаксичних одиниць, а також з деякими особливостями словотворення в англійській та українській мовах [5, с. 93-94]. Дещо ширше це питання розглядається у праці В.Н. Комісарова, Я.І. Рецкера і В.І. Тархова [4], які пояснюють застосування трансформацій відсутністю відповідного граматичного явища в мові перекладу і неспівпадінням смислової структури словосполучення та стилістичних особливостей вживання аналогічних граматичних явищ у мові перекладу та мові оригіналу [4, с. 19]. Більш докладно пояснюються чинники застосування граматичних, лексичних і жанрово-стилістичних трансформацій у перекладі наукової і технічної літератури [3, с. 13]. Ураховуючи наукові розробки сучасних лінгвістів і беручи за основу класифікацію В.І. Карабана [3], маємо підстави виділити такі мовні чинники вживання трансформації вербалізації: 1) граматичні, 2) лексичні і 3) жанрово-стилістичні.

До **граматичних чинників** відносимо, в першу чергу, відсутність у мовах оригіналу та перекладу еквівалентних граматичних форм, так наприклад, відсутність в українській мові безособової форми дієслова герундія зумовлює використання в українському перекладі інших дієслівних форм, як особових, так і неособових, що призводить до вербалізації українського речення, наприклад:

*In developing countries, where energy intensive habits have not yet developed, **selecting** appropriate energy technologies may help avoid some of the downfalls of the energy-intensive lifestyles typical in highly developed countries*[11, с. 24].

*У країнах, що розвиваються, де ще не розвинулись споживацькі звички, необхідно **вибрати** відповідні енергетичні технології, які допоможуть запобігти падінням інтенсивності енергетики типових для високорозвинених країн* [8, с. 23].

Як видно з прикладу при перекладі англійського речення безособова форма дієслова – *selecting* перекладена інфінітивом українського дієслова (*вибрати*). Таким чином, застосування в англійському варіанті герундія призвело до вербалізації українського речення.

Іншою причиною застосування трансформації вербалізації є наявність розбіжностей в синтаксичній будові двох мов, наприклад:

*Over 40 years have passed since the publication of Rachel Carson's Silent Spring foretold the harmful effects of chemical pollution in wildlife and the subsequent tragedies of Love Canal and Bhopal and further **critical attention** to the human harm caused by environmental contamination* [11, с. 46].

*Більш ніж 40 років тому була опублікована книжка Рейчел Карсон "Мовчазна весна", якій вона спрогнозувала жахливий вплив хімічного забруднення на дику природу і наступні трагедії каналу Лав і Бхопал, які зрештою **привернули увагу** людей на збитки спричинені забрудненням навколишнього середовища* [8, с. 46].

Вживання *critical attention* в українському перекладі в такій самій синтаксичній функції додатка, як і в тексті оригіналу (означення) суперечило б нормам української мови, мовленнєвій традиції мовців, що зумовлює використання в українському перекладі трансформації вербалізації.

До чинників появи трансформації вербалізації також відносять різницю у способах передачі інформації в англійському й українському реченнях, наприклад:

These movements in the lithosphere could affect the future of the ice sheet and its corresponding effect on sea level [11, с. 76].

Ці рухи в літосфері в майбутньому вплинуть на льодовиковий щит та відповідний вплив на рівень моря [8, с. 77].

Вживання модального дієслова (could) в перекладі, наведеного прикладу, не є доцільним, тому замість складеного модального присудка в українському реченні вжито простий присудок *вплине*.

Ще однією причиною застосування трансформації вербалізації є необов'язковість вираження граматичної інформації в одній з мов. Як відомо, в українській мові не завжди вживається екзистенціальне дієслово *бути*, тоді коли в англійській мові – навпаки:

The same is true of other household appliances, automobiles, and electronic items [11, с. 23].

Це також стосується інших побутових приладів, автомобілів, та електричних приладів [8, с. 23].

Різниця у вираженні змісту речення на рівні його поверхневої структури також належить до причин застосування трансформації вербалізації при англо-українському перекладі, про що свідчить наведений нижче приклад:

There's a lot of puzzling talk about the effects of global warming and a changing climate [11, с. 23].

Раптом з'явилося багато розмов, що збивають з пантелику, глобальне потепління та зміни клімату [8, с. 24].

Крім того, у сучасній українській мові відносно рідко вживаються активні дієприкметники теперішнього часу, з суфікси *-уч-* (*-юч-*) і *-ач-* (*-яч-*): *ростучий, правлячий* та інші, які за значенням наближаються до звичайних прикметників типу *лежачий* та інші. Тому при перекладі цих дієприкметників перевага віддається означальним зворотам типу: *той, що (який, хто) росте, (править)*" [1, с. 101]. Так, дієприкметник, пов'язаний із назвою особи, замінюється зворотом *той, хто* + дієслово (в третій особі однини теперішнього часу), що призводить до вербалізації речення через зміну його структури (просте речення перекладається складним).

До граматичних причин застосування трансформації вербалізації належать й особливості сполучуваності та функціонування слів у словосполученнях, наприклад:

Many smaller animals such as insects were lost from the ecosystem because the plants that they depended on for food were now less abundant [11, с. 89].

Багато маленьких тварин таких як комахи зникли з екосистеми тому, що рослини від яких вони залежали зараз не так поширені [8, с. 90].

Наступною причиною застосування досліджуваної трансформації є також неспівпадіння значення та вживання еквівалентних конструкцій, наявних у мові оригіналу й перекладу, та відповідна заміна частин мови, наприклад:

The water used in a nuclear reactor to transfer heat can boil away during an accident, contaminating the atmosphere with radioactivity [11, с. 90].

Вода використовується в ядерних реакторах для переміщення тепла може випаруватися в разі нещасного випадку, що в свою чергу може призвести до викидів радіації в атмосферу [11, с. 92].

У наведеному прикладі спостерігається заміна частин мови, незважаючи на те, що в українській мові є відповідник дієслова *to transfer* при перекладі використовується іменник *переміщення*, з метою спрощення синтаксичної структури українського речення.

Іншу причину мовних чинників вживання трансформації вербалізації формують **лексичні**, які свідчать про розбіжності в картині світу англійської і української мов, тобто про різне членування зображуваної дійсності за допомогою лексичних і граматичних елементів.

Так, англійські дієслова, як відомо, реалізують категорію попередності, що обов'язково повинна зазначатися перфектним інфінітивом або іншими відповідними засобами, як це показано в наведеному нижче наприклад:

It seems likely that ocean mining will become technologically feasible and profitable sometime in the next few years [11, с. 25].

Існує думка, що копалини на дні океану стануть можливими з технологічної точки зору та прибутковими протягом наступних декількох років [11, с. 26].

Багатозначність англійських і українських слів також є причиною застосування трансформації вербалізації при англо-українському перекладі, наприклад:

Recent designs for solar cookers transmit solar light into the cooker; the glass cover prevents transmission of the infrared wavelengths (heat) that would normally escape from the cooker [11, с. 23].

В ранніх розробках сонячних печей відбувався перехід сонячного світла в піч, скло, яке її покривало не пропускало інфрачервоні промені, які зазвичай зникало з печі [8, с. 24].

В цьому прикладі англійський іменник *transmission*, який має значення *пересилання, передача, обмін*, був перекладений українським дієсловом *пропускати*, що робить українське речення більш вербальним за англійське.

До лексичних чинників відносять, також, відсутність у мові перекладу відповідників новим термінам чи іменникам-реаліям, як це видно з прикладу:

*In some developing countries the **baroque apparatuses** are used to measure the radiation ratio [11, с. 77].*

*В багатьох країнах, що розвиваються **використовують-ся застарілі** ті неефективні прилади для вимірювання рівня радіації [8, с. 78].*

Як відомо, українська та англійська мови відрізняються особливостями словотворення і термінотворення. У поданому нижче прикладі представлений зразок трансформації вербалізації, яка була застосована саме через відмінність у термінотворенні:

*Individuals with **higher** concentrations of any of these carrier molecules as an inherited or acquired condition thus may retain higher concentration of agents in plasma [11, с. 111].*

*Люди в яких, концентрація молекул-носіїв **перевищує** рівень визначений спадковістю чи поточним станом, може зберегти високу концентрацію збудників у плазмі [8, с. 113].*

Приклад наочно ілюструє той факт, що досить поширені заміни англійського іменника із суфіксом *-er*, що позначає діяча, дієсловом в українському перекладі. Це пояснюється тим, що за допомогою цього суфікса позначаються не лише особи деяких професій, але й інші предмети й особи [4, с. 181].

Наступні групи досліджуваних чинників вживання трансформації вербалізації утворюють **жанрово-стилістичні**, які відображають стилістичні і жанрові норми подання інформації в текстах оригіналу перекладу. Відношення стилістичних особливостей до мовних факторів застосування трансформації вербалізації зумовлює відмінності між стильовою варіативністю англійської й української мов, що базується саме на загальноприйнятих узусних нормах мови. Зустрічаються випадки, коли за наявності таких самих засобів як в українській, так і в англійській мові, ми не можемо їх використати в перекладі через їхню стилістичну нееквівалентність. У таких випадках доводиться змінювати структуру англійського речення, використовуючи в перекладі інші засоби, хоча й дещо далекі за формою від англійських, але адекватні у стилістичному плані [2, с. 131].

Так, в українській мові є частотнішим застосування активного стану дієслова-присудка в реченні перекладу, оскільки для англійських речень характерне уникнення пасивного стану дієслова-присудка, наприклад:

*Winds **produce** ocean waves; wave energy is an indirect form of solar energy [11, с. 25].*

*Океанські хвилі **викликаються** вітром, енергія хвиль – це непряма форма енергії сонця [8, с. 26].*

Отже, дієслово в активному стані *produce* було перекладене в українській мові предикатом в пасивному стані *викликаються*.

До жанрово-стилістичних чинників відносять також і особливості вживання слів і фразеологічних та лексикалізованих словосполучень, наприклад:

*Global environmentalists **paint an ugly picture** about growing GM crops because they could cause more damage to the environment as they are designed for use in intensive farming system [11, с. 23].*

*Світові екологи **наголошують**, що вирощування ГМ зернових культур приносить дуже велику шкоду навколишньому середовищу тому, що вони були створені для інтенсивного використання земельних ресурсів [8, с. 23].*

Існуючу класифікацію В.І. Карабана [3] вважаємо за доцільне доповнити класифікацією К.М. Сухенко [9], який розглядає мовленнєві та комунікативно-перекладацькі причини трансформації вербалізації.

Під **мовленнєвими причинами** розуміємо відмінності в переважному використанні тих чи інших синтаксичних структур і слів різних частин мови у мовленні. Відомо [9, с. 229], наприклад, що дієслівні форми англійської й української мов використовуються по-різному. Зокрема, про це свідчать факти використання трансформації вербалізації в перекладі з англійської мови на українську:

In developing countries, forests, fisheries, and agricultural land are particularly important renewable resources because they provide food [11, с. 77].

*В країнах, що розвиваються ліси, риболовля та сільськогосподарські землі **відіграють** дуже важливу роль відновлюваних ресурсів, оскільки вони забезпечують їжею населення [8, с. 78].*

Останню групи чинників, що зумовлює використання трансформації вербалізації формують **комунікативно-перекладацькі**, серед яких виділяють такі:

прагматичні, які впливають на адаптацію тексту до адресата цільового тексту, що часто супроводжується додаванням або, значно рідше, вилученням певних елементів речення, наприклад

*While legislation **to manage** many environmental problems existed before 1970, the regulatory system that exists today was largely put into place during the 1970s [11, с. 77].*

*В той час як законодавство **робило перші кроки в подоланні** багатьох проблем охорони навколишнього середовища, регулятивна система, яка існує сьогодні, значною мірою була запроваджена у 1970-х роках минулого сторіччя [8, с. 78].*

індивідуально-перекладацькі рішення, пов'язані з певним особистим вибором перекладача вживання тих чи інших конструкцій:

More typically, the flow of energy and materials through an ecosystem takes place in accordance with a range of food choices for each organism involved [11, с. 111].

Найчастіше енергія і речовини циркулюють в межах екосистеми відповідно до різноманітності їжі для кожного організму [8, с. 114].

Викладене вище дозволяє виділяти такі причини трансформації вербалізації: мовні (граматичні, лексичні й словотвірні, жанрово-стилістичні), мовленнєві та комунікативно-перекладацькі (прагматичні причини й індивідуально-перекладацькі рішення). Крім того, у ході дослідження було з'ясовано, що найчастіше трансформація вербалізації в англо-українському перекладі застосовується через відмінності у складі синтаксичних конструкцій, морфологічних форм та зумовлена відмінностями функціонування граматичних елементів англійської та української мов.

Література:

1. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматики української та англійської мов : Посібник для вчителів / Жлуктенко Ю. О. – К. : Радянська школа, 1969. – 158 с.
2. Калюжная В. В. Особенности официально-делового стиля современного английского языка (на материале документов ООН) // Вопросы языковой структуры (исследования по романо-германской филологии) / Калюжная В. В. – К. : Вища школа, 1976. – С. 130-135.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Посібник-довідник / Карабан В. І. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 271 с.
4. Колодій Б. М. Способи перекладу українських означальних і видільних часток англійською мовою // Проблеми зіставної семантики / Колодій Б. М. – 2003. – № 6. – С. 420-427.
5. Комиссаров В. Н., Рецкер Я. И., Тархов В. И. Пособие по переводу с английского языка на русский. Часть II Грамматические и жанрово-стилистические основы перевода / Комиссаров В. Н., Рецкер Я. И., Тархов В. И. – М. : Высшая школа, 1965. – 287 с.
6. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода на материале современного английского языка / Левицкая Т. Р., Фитерман А. М. – М. : МИМО, 1976. – 205 с.
7. Мороховский А. М. Стилистика английского языка / Мороховский А. М., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. – К. : Вища школа, 1991. – 271 с.
8. Політична думка. Український науковий журнал. – 2000. – № 3,4. – 114 с.
9. Сухенко К. М. Замещение речевой компрессии // Вопросы языковой структуры (исследования по романо-германской филологии) / Сухенко К. М. – К. : Вища школа. – 1976. – С. 229-231.
10. Хлебникова Н. Б. Основы английской морфологии : Учебное пособие. – 2-е изд. Хлебникова Н. Б. / – М. : ЧеРо, 2001. – 128 с.
11. Political Thought. Ukrainian Political Science Journal. – 2000. – № 3-4. – 131 p.